

ADALETE ERİŞİMDE AYRIMCILIK

Adalete Erişimde Ayrımcılığı Yasaklayan Ulusal ve Uluslararası Hukuk Belgeleri

Uluslararası mevzuat

Tarafsız ve bağımsız mahkemeler önünde adil yargılanma hakkını, etkili başvuru yollarını, adli konularda bilgiye erişimi, adli yardım hakkını, savunma ve savunulma hakkı ile makul sürede yargılanma hakkını kapsayan adalete erişim kavramı uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname-si'nin 10. maddesine göre, herkesin hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve yargılanırken davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil ve açık bir şekilde görülmesini istemeye hakkı vardır. Bildirgenin ikinci maddesi, bu haktan yararlanmada ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetilmesini yasaklamıştır.

Birleşmiş Milletler (BM) Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 14. maddesinde herkesin mahkemeler ve yargı organları önünde eşit olduğu belirtilmiştir. Maddeye göre, herhangi bir hukuki uyuşmazlık durumunda herkesin hukuken kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından adil ve açık olarak yargılanma hakkı vardır. Ayrıca, kişilerin kendisini bizzat ya da seçtiği bir avukat aracılığıyla savunma, avukatı bulunmadığı takdirde hakları konusunda bilgilendirilme, avukata ödeme yapacak durumda değilse ücretsiz avukat tayin edilme hakkı da sözleşme ile güvence altına alınmıştır. Bu maddenin detaylı bir şekilde yorumlandığı BM İnsan Hakları Komitesi'nin 32 No'lu Genel Yorumunda, mahkemeler ve yargı organları önünde eşitlik hakkının, eşit erişim ve güçlerin eşitliği gibi hakları da beraberinde getirdiği ifade edilmiştir. Bu şekilde, yargı sürecindeki tarafların ayrımcılığa maruz kalmaması teminat altına alınmıştır. Sözleşmenin ikinci maddesinde de adalete erişimi

doğrudan ilgilendiren düzenlemeler bulunmaktadır. Maddeye göre, sözleşmede tanınan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkese etkili bir hukuki yola başvuru hakkı tanımak Taraf Devletlerin yükümlülüklerindedir. Aynı madde ile, adil yargılanma hakkı da dahil olmak üzere sözleşmede yer alan bütün hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın tüm bireyler için güvence altına alındığını da eklemek gerekir.

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmenin beşinci maddesine göre herkes – engelliliğe dayalı ayrımcılık yapılmaksızın – hukuk önünde ve karşısında eşittir, hukuk tarafından eşit şekilde korunur ve hukuktan eşit şekilde yararlanır. Ayrıca, 13. madde, sözleşmeye Taraf Devletlerin, engellilerin adalete eşit koşullar altında ve etkin bir şekilde erişimini sağlama yükümlülüğünü hatırlatmaktadır. Bu yükümlülük kapsamında devletler, adalet sistemi çalışanlarına gerekli eğitimleri sağlamalıdır.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin beşinci maddesi, herkesin ırk, renk, ulusal veya etnik kökene dayalı ayrımcılığa maruz kalmadan yargı organları önünde eşit muamele görme hakkından yararlanacağını ve Taraf Devletlerin bu haklar kullanılırken hukuk önünde eşitlik hakkını güvence altına alması gerektiğini düzenler. Ayrıca, sözleşmenin 6. maddesi ile Taraf Devletlere egemenlik alanları içindeki herkese her türlü ırk ayrımcılığına karşı etkili bir koruma ve hukuki başvuru yollarını sağlama yükümlülüğü getirilmiştir. Bu

kapsamda Devletler, ırk ayrımcılığının yol açtığı zararlar için herkese yargı yoluyla gerçekçi ve tatmin edici bir giderim isteme hakkı tanınmalıdır.

Birleşmiş Milletler düzeyinde adalete erişimde eşitliği güvence altına alan bir başka belge, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmedir. Sözleşmenin 16. maddesinde her mültecinin, Taraf Devletlerdeki hukuk mahkemelerine serbest ve kolay bir şekilde başvurabileceği ifade edilmektedir. Maddeye göre, her mülteci sürekli ikametgâhının bulunduğu devlette mahkemelere başvuru sırasında, adli yardım da dâhil olmak üzere sağlanan hizmetlerden vatandaşlarla eşit şekilde faydalanmalıdır.

Adalete erişim kavramı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6 ve 13. maddelerinde ele alınmıştır. Sözleşmenin adil yargılanma hakkını düzenleyen altıncı maddesi, herkesin hak ve yükümlülükler ile ilgili uyumsuzluklar veya kendisine yöneltilen suçlamalar konusundaki davaların yasayla kurulmuş, tarafsız ve bağımsız mahkemeler tarafından açık bir şekilde ve makul bir sürede görülmesini istemeye hakkı olduğunu belirtir. Ayrıca, sözleşmenin 13. maddesi de etkili başvuru hakkını düzenler ve sözleşmede tanınan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin ulusal merciler önünde etkili bir yola başvurma hakkının olduğuna hükmeder. Son olarak, sözleşmenin 14. maddesi bu haklardan yararlanırken cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı ayrımcılık yapılamayacağını güvence altına alır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yanı sıra, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin de adil yargılanma hakkı ve etkili başvuru hakkı üzerine çok sayıda kararı ve bu kararlar sonucunda oluşmuş

içtihatları vardır. Sonuç olarak Türkiye, adalete erişim bakımından yukarıda özetlenen sözleşmelerin yanı sıra, AİHM içtihatlarını da eşit ve erişilebilir bir şekilde ulusal politikalara yansıtmak ve hayata geçirmek için gerekli bütün tedbirleri almakla yükümlüdür.

Ulusal mevzuat

Adalete erişim ile ilgili ilkeler, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın çeşitli maddelerinde güvence altına alınmıştır. Öncelikle, onuncu maddede kanun önünde eşitlik ilkesi tanımlanmış ve devlet organlarının işlemlerinde dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep vb. sebeplerle ayrımcılık yapması yasaklanmıştır. Hak arama hürriyetini düzenleyen 36. maddeye göre herkes yargı organları önünde davacı ya da davalı olarak iddia, savunma ve adil yargılanma hakkına sahiptir. Ülke sınırları içinde bulunan ve hakları ihlal edilen kişilerin hangi kanuni yollar ve makamlara ne kadar sürede başvurabileceğine dair devlet tarafından bilgilendirilmesi gerektiği de anayasanın kırkıncı maddesi ile güvence altına alınmıştır. Son olarak, 138. maddede mahkemelerin bağımsızlığı tanımlanmış ve hiçbir kişi ve kurumun yargı yetkisini kullanan mahkemeler ile hâkimlere emir, talimat, genelge veya tavsiye gönderemeyeceği belirtilmiştir.

Hak arama özgürlüğünün ve adalete erişimin en önemli araçlarından biri olan adli yardıma ilişkin Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) ve Ceza Muhakemeleri Kanunu'nda (CMK) düzenlemeler yer almaktadır. Ayrıca, 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 176. Maddesinde avukatlık ücreti ve diğer yargılama giderlerini karşılayamayan kişilere kanunda yer alan avukatlık hizmetlerinin sağlanacağı tanımlanmıştır. Avukatlık Kanununun adli yardımla ilgili maddelerinin etkili bir şekilde

uygulanması için Türkiye Barolar Birliği tarafından 2004 yılında Adli Yardım Yönetmeliği hazırlanmıştır. Yönetmeliğin birinci maddesinde adli yardımın amacı belirtilirken hak arama özgürlüğünün kullanılmasında eşitliğe vurgu yapılması, yönetmeliğin adalete erişimde ayrımcılıkla mücadele konusunda referans metinlerden biri yapmaktadır.

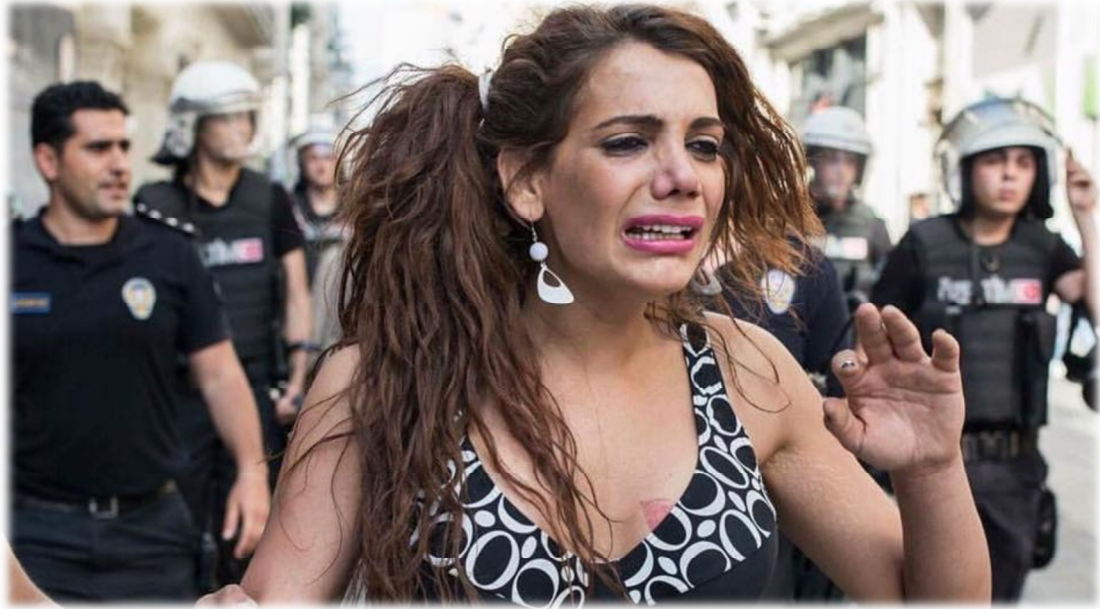

CMK'da yer alan tercüman bulundurulacak hallere ilişkin düzenleme (Md. 202) engellilerin adalete erişimini kolaylaştırmak için önemlidir. Maddeye göre, sanık ya da mağdurun engelli olması halinde, duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin noktalar kişinin anlayabileceği şekilde anlatılır.

Son olarak, 20 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun beşinci maddesi, yargı hizmetlerini sunan kişi ve kurumların cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temelli ayrımcılık yapmasını yasaklamıştır. Yargı alanını ilgilendiren hizmetlerden faydalanan, bunun için başvuran ya da bu hizmetler hakkında bilgi almak isteyen kişiler ayrımcılığa uğradığı takdirde eşitlik kurumuna başvuru yapabilirler.

Yasal düzenlemelerin yanı sıra, Türkiye'de adalete erişimde eşitlik konusunda atıfta bulunulabilecek metinlerden biri de 2015 yılında Adalet Bakanlığı tarafından güncellenen Yargı Reformu Stratejisi¹ olabilir. Strateji belgesinde belirlenen amaçlardan ikisi "*Çocuklar, kadınlar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplara yönelik uygulamaları geliştirmek*" ve "*adalete erişimi geliştirmek*"tir. Buna göre, hak arama mekanizmaları herkesin erişimini kolaylaştırmak amacıyla güçlendirilecek ve dezavantajlı gruplar hak arama mekanizmalarına ilişkin bilgilendirilecektir. Ayrıca, kadınlar, mülteciler, yaşlılar, engelliler gibi gruplar için bilgilendirme ve adli yardım araçlarının kolaylaştırılması hedeflenmektedir.

Türkiye'de adalete erişim ve adil yargılanma hakkı konusunda şu ana kadar getirilen ve yukarıda bahsedilen yasal ve idari güvencelerin, adaletin herkes için erişilebilir olması için yeterli olmadığını belirtmek gerekir. Bunun en önemli göstergelerinden biri, AİHM'e yapılan başvurular ve mahkemenin Türkiye aleyhine verdiği kararlardır. Türkiye hakkında açılan davaların ve bu davalara ilişkin ihlal kararlarının birçoğunun adil yargılanma hakkı ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Ör-

neğin, AİHM'in 2015 yılında verdiği ihlal kararlarını gösteren istatistiklere göre, Türkiye hakkında verilen 87 karardan 20'sinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiği, 14'ünde ise etkili soruşturma yürütülmediği tespit edilmiştir. AİHM kararlarında, ayrıca, yasal düzenlemelerdeki eksikliklerin yanı sıra bu düzenlemelerde tanınan hakların etkili ve eşit bir şekilde hayata geçirilmemesi de zaman zaman vurgulanmaktadır.

Türkiye'de Adalete Erişimde Ayrımcılığa Uğrayan Gruplar

Bu bölümde, farklı ayrımcılık temellerine dayanılarak adil yargılanma hakkı, etkili başvuru hakkı, adli yardım hakkı, savunma ve savunulma hakkı ihlal edilerek adalete erişimi engellenen gruplara yer verilecektir.

Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelli ayrımcılık

Toplumda mevcut olan LGBTİ'lere yönelik önyargı ve bu önyargılardan beslenen genel ahlak anlayışı, adaleti sağlamakla yükümlü kurumlarda da mevcuttur. Bu anlayışın sonucu olarak, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelli ayrımcılığa emniyet ve yargı kurumlarında sıklıkla rastlamak mümkündür. Hak ihlaline uğrayan, mağdur ya da davacı olan kişi LGBTİ ise, çoğunlukla etkin soruşturulma yürütülmüyor, kişilerin hak arama hürriyeti ile adil yargılanma hakları ihlal ediliyor.

Uğradığı ihlallere karşı harekete geçen LGBTİ'ler, özellikle de translar, karakolda şikâyet aşamasından dava süreçlerine kadar ayrımcılığa uğramaktadır. Öncelikle, karakolda trans ya da eşcinsel bireylere daha baştan suçlu muamelesi yapıldığına dair yaygın bir kanı vardır. Şikâyeti

¹ Adalet Bakanlığı 2015 Yargı Reformu Stratejisi için bkz. http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi_reformu_stratejisi.pdf (erişim tarihi: 19.08.2016).

değerlendirmekle yükümlü polislerin işi ağırdan aldığı, mağdurları şikâyetlerini geri almaları için ikna etmeye çalıştıkları hatta tehdit ettikleri ve işlemleri sabaha kadar başlatmadığı sıklıkla dile getirilen sorunlardan biridir². Suç duyurularında gelişme olmadığı gibi, polisler tarafından karşı suç duyurularında bulunulup trans kadınlara 'polise direnme' ya da 'hakaret' gibi suçlamalar yüklenebilmektedir.

Emniyetteki bu engellemelere rağmen şikâyetlerini yargıya taşımayı başaran LGBTİ'ler ise toplumsal yargıların yargı kurumları ve personeline de mevcut olduğuna şahit olmaktadır. Bazı hakim ve savcılar, homofobik tutum ve tavırları sonucunda cezasızlığa yol açan kararlara imza atabilmektedir. Nefret cinayetlerinin görüldüğü davalarda uygulanan haksız tahrik indirimleri bunlara örnek gösterilebilir. Görüşme yapılan bir trans kadın, tüm bu süreçleri "davacı olarak girip sanık olarak çıkıyorsun" şeklinde özetlemiştir.

Mahkemelerde yaşanan ayrımcılığın yanı sıra, LGBTİ'lerin avukata erişimlerinde de sorunlar yaşanmaktadır. LGBTİ'ler, gerek maddi yetersizlikler gerekse de ekonomik getirisi olmadığı için ayrımcılık davalarının üstlenilmek istenmemesi nedeniyle sınırlı sayıda avukata ulaşabilmektedir. Bu noktada, baroların konuya ilgisiz ve adli yardım sistemini LGBTİ haklarına duyarlı hale getirmekte isteksiz olduğu ve avukatları yeterince teşvik etmediği de söylenebilir. Bazı sivil toplum örgütleri, bu boşluğu doldurmak için LGBTİ'lere yönelik hukuki destek sunmaya çalışsa da bunların sayıları ve kaynakları oldukça sınırlıdır. Özellikle büyük şehirlerin dışında kalan illerdeki dernek ve örgütlenmelerde avukata erişim imkânlarının daha az olduğunu belirtmek gerekir.

Etnik köken temelli ayrımcılık (Romanlar)

Adalet erişim konusunda Romanların yaygın olarak yaşadığı ayrımcılık vakalarının birçoğu, etkili bir soruşturmanın yürütülmemesi, davaların uzun sürmesi ve cezasızlıkla ilgilidir.

Öncelikle, Romanlar hakkındaki kalıp yargıların emniyet personeline de mevcut olmasının bir sonucu olarak, polisler, mağdur olsalar dahi suç

Romanlarda aramaya çalışabiliyor veya olayları yeterince soruşturmayabiliyor.

Romanlara yönelik kitlesel saldırıların, diğer bir deyişle linç girişimlerinin yargıya taşındığı durumlarda davalar neredeyse zaman aşımı sürecine denk gelecek şekilde uzun sürmektedir. Örneğin, 2010 yılında Manisa'nın Selendi ilçesinde yaşayan Romanların saldırıya uğrayarak yerlerinden edilmesiyle ilgili davanın karar duruşması 2015 yılının sonunda görülebilmiştir. Dava sonucunda Roman hakları savunucularını tatmin eden bir karar çıkmış olmasına rağmen, Selendi davasının cezasızlıkla sonuçlanmayan nadir davalardan biri olduğunu belirtmek gerekir.

Romanları hedef alan kitlesel saldırılardan bir diğeri, 2013 yılında Bursa'nın İznik ilçesinde meydana gelmiştir. İki yıl boyunca görülen 10 duruşmanın ardından, Ekim 2015'te linç girişiminde bulunan 31 kişinin tamamı hakkında beraat

kararı çıkmıştır.³ Olay gününde saldırı anına yönelik polis kamerası görüntülerinin dosyaya eklenmesine rağmen beraat kararının çıkması, mağdurun Romanlar olması durumunda adli süreçlerin düzgün işletilmediğinin ve davaların cezasızlıkla sonuçlanabileceğinin bir göstergesidir.

Romanların adli makamlar yoluyla hak arama özgürlüklerini kullanırken önlerine çıkan engellerden biri de avukatlık hizmetlerinin ve mahkeme hizmetlerinin pahalı olmasıdır. Birçoğu yoksulluk sınırı altında yaşayan Romanların hem avukat ücreti hem de yargı harçlarını yatırıp dava açabilmesi genellikle mümkün olmamaktadır. Yoksulların adalet erişiminde kullanılabilecek etkili yöntemlerden biri olan adli yardım hizmetinden faydalanmak için barolar tarafından çok

³ İlgili haber için bkz.

<http://bianet.org/bianet/toplum/168585-iznik-romanlara-linc-girisiminde-herkese-beraat>

² Mersin Yedi Renk LGBT Derneği ile yapılan görüşme

sayıda resmi belgenin istenmesi, kişilerin bu hizmete – dolayısıyla da adalete – erişiminin önündeki engellerdendir.

Din ve inanç temelli ayrımcılık

Türkiye’de farklı din ve inanç gruplarının adalet kurumlarıyla ilgili ayrımcılık deneyimlerini etkili bir soruşturma ve kovuşturmanın yürütülmemesi ile azınlıklara yönelik işlenen suçların cezasız kalması şeklinde özetlemek mümkündür.

Tarihsel olarak Sünni İslam inancı dışında kalan dini grupların ötekileştirilmesi, emniyet ve yargı kurumlarında da kendini göstermektedir. Hem Alevilere, hem de Müslüman olmayan topluluklara yönelik nefret söylemi ve saldırılar yeterince soruşturulmamakta ve genellikle cezasız kalmaktadır. Örneğin, Ermenilere yönelik dini değerleri de aşağılayan nefret söylemi ilk defa 2012 yılındaki bir mahkeme kararıyla cezalandırılabilmiştir⁴.

Alevileri hedef alan nefret söylemi ve saldırılara ilişkin davalar da cezasızlıkla sonuçlanmaktadır. Örneğin, 2012 yılında Malatya’da Alevi bir ailenin evinin taşlanarak linç girişiminde bulunmasına ilişkin davada, 3.5 yıl sonra verilen kararda saldırganlar beraat ettiği gibi, saldırıya uğrayan mağdurlara hapis cezası verilmiştir⁵. Linç girişimlerinde genellikle ‘mala zarar’ ya da ‘haka-ret’ suçlarından dava açılmakta, ayrımcılık ve nefret söylemi savcı ve hakimler tarafından göz ardı edilmektedir. Örneğin, Temmuz 2016’da Kahra-

manmaraş Dulkadiroğlu Kaymakamı’nın ilçedeki bir köyde yaşayan Alevilere yönelik aşağılayıcı sözleri savcılık tarafından işleme konulmamıştır⁶.

Medyada farklı inanç gruplarını hedef alan haber ve yazılar hakkında dava açılabilirse bunlar ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak savcılar ve mahkeme heyetlerinin İslam dinine yönelik eleştirileri bile dini değerleri aşağılamak olarak değerlendirdiğini belirtmek gerekir. Din ve inanç gruplarına mensup kişilerin yargı kurumlarındaki bu deneyimleri, mahkemelerin verdiği kararların caydırıcılıktan uzak olduğunu göstermekte ve olayların tekrarlanmasına yol açmaktadır.

Son olarak, suç ve ceza istatistiklerini üretmekle görevli Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün yayınladığı istatistikler, din ve inanç temelli ayrımcılık ve nefret söylemiyle ilgili açılan ya da sonuçlanan davalara ilişkin bilgi sağlamamaktadır. Dolayısıyla, bu bölümde, kamuya yansıyan davalardan hareketle bazı saptamalarda bulunulmuştur.

Engellilik temelli ayrımcılık

Engellilerin adalete erişim konusunda deneyimlediği eşitsiz muamelede öne çıkan nokta, emniyet ve yargı kurumlarının ortopedik, işitme ve görme engelliler için erişilebilir olmadığıdır.

Mevcut adliye binalarının engelliler için erişilebilir olmadığı Türkiye’de, Adalet Bakanlığı yeni yapılan adliye binalarının erişilebilirlik standartlarına uygun olduğunu ifade etmektedir. Ne var ki, engelli hakları alanında çalışan örgütler, engellilerin yeni binalara girmek ve hareket etmekte zorluk yaşadıklarını ifade etmektedir. Örneğin, İstanbul Çağlayan’da açılan devasa İstanbul Adalet Sarayı’nın ortopedik engellilerin tam erişimine uygun olmadığı bilinmektedir. Ayrıca, Mersin’deki adliye binasında bulunan engelli tuvaletinin ardıye olarak kullanıldığı da yapılan görüşmeler sırasında dile getirilmiştir. Kaldı ki, diğer yapılarda olduğu gibi adliyelerde de erişilebilirlik öncelikli olarak ortopedik engelliler için düşünülmekte ve

⁴ Söz konusu mahkeme kararında, Hocalı Katliamı’nın 20. yıldönümü etkinliklerinde Ermeniler hakkında ırkçı ve ayrımcı pankart taşıyan 6 kişiye beşer ay ceza verilmişti. Haber için bkz. <http://t24.com.tr/haber/ermenilere-karsi-irkci-pankart-acanlara-ilk-ceza-verildi,220489> (Erişim tarihi: 22.08.2016)

⁵ İlgili haber için bkz. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/506060/Adalati_linc_eden_karar.html (Erişim tarihi: 22.08.2016)

⁶ İlgili haber için bkz. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/589049/Savciliktan_Alevileri_asagilamaya_tolerans.html (Erişim tarihi: 23.08.2016)

erişilebilirlik düzenlemeleri rampa ve asansörlü sınırlı tutulmaktadır. Bu nedenle, görme ve işitme engellilerin bağımsız hareket etmeleri için gerekli olan engelli yolu, kabartma yazı ya da sesli uyarı sistemleri gibi araçlar mevcut değildir. Aynı sorunu karakol, polis merkezleri ve barolar için de düşünmek mümkündür.

Kurumlardaki fiziki düzenlemelerin yanı sıra, engellilere hizmet verecek personel eksikliği de engellilerin adalete erişimini olumsuz etkilemektedir. Adliyelerde görev yapan işaret dili tercümanlarının sayısı yetersizdir. Özellikle büyükşehirlerin dışında kalan illerde işitme engellilerin iletişime geçebileceği personel neredeyse yoktur. Bazı illerin (ör: Balıkesir, Ankara.) emniyet müdürlüklerinin girişimiyle polislere yönelik işaret dili eğitimi verilse de bunların yetersiz olduğu ve bütün illere yaygınlaştırılması gerektiği ortadadır.

Emniyet ve yargı kurumlarının binalarının erişilebilir olması ya da yeterli personelin/tercümanın olması engellilerin adalete erişimini sağlamak için yeterli olmayacaktır. Karakola ya da adliyeye erişim, beraberinde adaletin ve hak arama özgürlüğünün tesis edilmesini getiremeye-biliyor. Çok sayıda engellinin eğitim ve istihdam olanaklarından yoksun bırakıldığını ve yoksulluk riski altında yaşadığını düşündüğümüzde, avukat ücreti ya da yargı harçları gibi dava açmak için gereken masrafları karşılayabildiklerini varsaymak yanlış olacaktır. Ayrıca, adli süreçlere ilişkin bilgiye erişimin de kolaylaştırılması gerekir. Yapılan görüşmeler sırasında, özellikle engelli kadınların haklarına ilişkin ve ayrımcılığa uğradıklarında ne yapabileceklerine ilişkin bilgilerinin sınırlı olduğu ifade edilmiştir.

Maddi olanaklardan yoksun engellilerin adalete erişimi konusunda adli yardım sistemi hayati bir öneme sahiptir. Ne var ki, bu konuda baroların

engelli haklarına duyarlı bir sistem geliştirdiğini söylemek güç. Neredeyse bütün baroların web siteleri, bilgilendirme materyalleri ya da hizmet binaları farklı engel gruplarının ihtiyaçlarına yanıt vermiyor. Ayrıca, birkaç baronun düzenlediği kısa süreli işaret dili kursu dışında, işitme engellilerin barolarla iletişimini kolaylaştırmak için önlem alınmamaktadır.

Baroların ilgisizliğinin bir yansıması olarak, tıpkı LGBT haklarında olduğu gibi engelli hakları konusuna da avukatların ilgisinin olmadığı belirtilmektedir. Görüşme yapılan engelli derneklerinden biri⁷, herhangi bir sorun yaşadıklarında başvurdukları avukatın kendince bilgi verip gönderdiğini ancak maddi getirisi olmadığı için davayı üstlenmeye yanaşmadığını ifade etmiştir.

Mültecilik statüsü temelinde ayrımcılık

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 81. maddesine göre, avukatlık ücretini ödeme imkanı olmayan sığınmacı ve mültecilerin yargı önündeki başvurularında avukatlık hizmetleri sağlanır. Ne var ki, yasayla güvence altına alınan avukata erişim hakkının uygulanmasında bir standart bulunmamakta, dolayısıyla da mülteci ve sığınmacıların adalete erişimi eşit bir şekilde sağlanmamaktadır.

İlk olarak, Türkçeye ve Türkiye hukuk sistemine hakim olmayan sığınmacı ve mültecilerin avukata ve adli yardıma erişimini kolaylaştıracak bilgi ve uygulamalar yeterli değildir. Baroya başvuru, karakol ya da mahkeme süreçlerinde mülteci ve sığınmacılara dil konusunda destek olabilecek tercüman sayısı yeterli değildir. Ayrıca, mültecilere yönelik adli yardım konusunda bir standart olmadığı için barolar arasında farklılıklar yaşanabilmektedir. Bu farklılıklar özellikle adli yardıma başvuru için talep edilen belgelerle ilgilidir. Kimi

barolarında resmi belge olmadan ülkeye giriş yapmak zorunda kalan mülteci ve sığınmacılara kolaylık sağlarken, kimi de bütün belgeler tamamlanmadan hizmeti sunmamaktadır.

Mülteciler, yargı süreçlerinde bir avukat için vekalet çıkarmak istediklerinde de sorunlar yaşayabilmektedir. Yasalara göre geçici koruma kimlik belgesi ya da yabancı ta-

⁷ Türkiye Sakatlar Derneği Mersin Şubesi

nıtma belgesi vekalet çıkarmak için yeterli olmasına rağmen, bazı mültecilerden pasaport da talep edilebilmektedir.⁸ Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da standart dışı ve keyfi uygulamaların olabildiği görülmektedir.

Mülteci hakları konusunda adalete erişimin önündeki engellerden biri de davalara katılımla ilgilidir. Bilindiği üzere, Türkiye’de davalara müdahil olmak için suçtan doğrudan etkilenme koşulu bulunuyor ve mağdurdan ya da ailesinden birinin onayı gerekiyor. Bu koşullar, özellikle Türkiye’de kimsesi olmayan mültecilerin davalarına sivil toplum örgütlerinin ve mülteci hukuku alanında çalışan avukatların müdahalesini imkansız kılmaktadır. 2007 yılında Festus Okey’in gözaltında öldürülmesine ilişkin davada mahkeme tarafından hiçbir müdahillik talebinin kabul edilmemesi, maktulün haklarının yeterince savunulmasına engel olmuş ve davayı cezasızlıkla sonuçlandırmıştır. Benzer şekilde, 2014 yılında Lütfillah Tacik isimli Afgan çocuğun Van’da polis işkencesi sonucu öldürülmesine ilişkin davanın ancak beşinci duruşmasında iki avukatın müdahillik talebi kabul edilebilmiştir.

Mültecilerin adalete erişimi konusunda yaşanan bir diğer sorun, geri gönderme merkezlerindeki koşullardan kaynaklanmaktadır. 22 Nisan 2014’te Resmi Gazete’de yayınlanan “Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi,

İşletirilmesi ve Denetimi Hakkında Yönetmelik”, bu merkezlerde barınan kişilerin notere, yasal temsilciye, avukata erişebilmelerini ve bunlarla görüşme yapabilmelerini merkez müdürlüklerinin görevleri arasında sayar. Ancak uygulamada yönetmeliğin bu maddesi sıklıkla ihlal edilmektedir. Mülteci hakları alanında çalışan örgütler, geri gönderme merkezlerinin cezaevi koşullarında işletildiğini, mülteci ve sığınmacıların ne telefon ne de yüz yüze avukatı veya noter ile görüştüklerini ifade etmektedir. Avukatların merkezlerde kalan müvekkillerinin dosyalarına erişimi de çoğunlukla kısıtlanmaktadır⁹. 2015 yılı sonunda,

savcılığın tahliyesine rağmen Erzurum Aşkale Geri Gönderme Merkezi’nde tutulmaya devam eden Dilo Derviş’in daha sonra şüpheli bir şekilde merkezde ölü bulunması, sığınmacıların adil yargılanma hakkı ve adalete erişimi bakımından olumsuz örneklerden biridir.

Yaşa dayalı ayrımcılık (Yaşlılar)

Yaş Gruplarına Göre Dağılım	Hükümlü			Tutuklu			Genel Toplam		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
12 ve 17 Yaş (18 Yaşından Gün Almamış Çocuk)	746	26	772	1.670	49	1.719	2.416	75	2.491
18 ve 20 Yaş (Genç)	5.577	136	5.713	3.382	159	3.541	8.959	295	9.254
21 ve 39 Yaş (Genç-Orta Yetişkin)	99.557	3.259	102.816	15.360	752	16.112	114.917	4.011	118.928
40 ve 64 Yaş (İleri Yetişkin)	47.050	2.166	49.216	4.721	255	4.976	51.771	2.421	54.192
65 ve 79 Yaş (Yaşlı)	2.344	85	2.429	159	9	168	2.503	94	2.597
80 Üstü (İleri Yaşlı)	119	5	124	8	0	8	127	5	132
Yaş Grubu Bilinmeyen	7	1	8	7	-	7	14	1	15
TOPLAM	155.400	5.678	161.078	25.307	1.224	26.531	180.707	6.902	187.609

K=Kadın, E=Erkek, T=Toplam

Yaşlılığın bunama ve güçsüzleşme ile eşdeğer görülmesi ve yaşlıların ihtiyaçlarına uygun politikaların üretilmemesi, yaşlıların adaletin tesis edilmesinden sorumlu kurumlarda ayrımcılığa uğramasına yol açar. Gerek karakolda polislerin, gerekse dava süreçlerinde hakimlerin yaşlıları muhatap almayarak konuşabilecekleri genç bir yakın arayışına girmesi ya da yaşlıların şikayetlerinin ciddiye alınmayıp işleme sokulmaması, yaşa dayalı ayrımcılığın yansımalarından bazılarıdır.

Emniyet ve adliye binalarının erişilebilir olmaması, tıpkı engelliler gibi hareket güclüğü yaşayan yaşlıların bu kurumlara başvuru yapmasını engellemektedir.

Türkiye’de ceza infaz sisteminin yaşlıların haklarına ve ihtiyaçlarına uygun olmaması da yaşlılara yönelik ayrımcılık olarak değerlendirilebilir. Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü’nün yayınladığı tutuklu ve hükümlülerin yaş gruplarına göre dağılımı grafiğine¹⁰ göre 1 Nisan 2016 itibariyle cezaevlerindeki mahpusların 2597’si 65 yaş üstüdür. Bu mahpusların 132’sinin 80 yaşın üzerinde olduğunu vurgulamak gerekir. Cezaevlerinin sağlıklı koşulları düşünüldüğünde, yaşlıların ceza infaz sistemine dahil edilmesi konusunda hapsedmeye alternatif yöntemlerin tartışılması gereklidir.

⁸ Mülteci Hakları Merkezi (2016), Türkiye’de İdari Gözetim Altında Bulunan Yabancılar Dâhil Olmak Üzere Uluslararası Koruma Arayan Yabancıların Vekâlet Verme Konusunda Yaşadıkları Sorunlar, http://www.mhd.org.tr/assets/vekalet_tr.pdf (Erişim tarihi: 22.08.2016).

⁹ Mültecilerle Dayanışma Derneği’nin 22 Nisan 2016 tarihli “Mültecilerin Türkiye’deki Durumlarına Dair Gözlemler” adlı

raporu için bkz. file:///C:/Users/compaq01/Desktop/MULTECILERIN-TURKIYE-DEKI-DURUMLARINA-DAIR-GOZLEMLER-NISAN-2016.pdf (22.08.2016).

¹⁰ Ceza ve Tevkif evleri Genel Müdürlüğü istatistikleri için bkz. <http://www.cte.adalet.gov.tr/> (Erişim tarihi: 18.10.2016).

Tavsiye ve Öneriler:

Bu belgede adalete erişimde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, etnik köken, din ve inanç, mültecilik statüsü ile yaş temelli ayrımcılığa uğrayan bazı gruplara yer verilmiştir. Adalet mekanizmalarının uluslararası insan hakları standartlarına uygun bir şekilde ayrımcılıktan arındırılması ve Türkiye’de yaşayan herkesin eşit bir biçimde adalete erişiminin sağlanması için başlıca önerilerimiz şunlardır:

- ✚ Hem anayasanın hem de ayrımcılık yasasını düzenleyen bütün yasaların cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimi de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi;
- ✚ Ayrımcılık ve nefret suçunun cezasız kalmaması için etkili yasal, yargısal ve idari yaptırımların getirilmesi;
- ✚ Kişilerin hak ihlali ya da ayrımcılığa uğraması durumunda ne yapabileceklerine dair açık ve düzenli bir şekilde bilgilendirilmesi;
- ✚ Bütün grupların bilgiye eşit erişimini sağlamak için ücretsiz hukuki danışmanlık ve bilgilendirme hizmetlerinin uygulanması;
- ✚ Adli süreçleri başlatmak için gerekli olan harç bedellerinin Romanlar, engelliler, mülteciler, yaşlılar gibi yoksulluk riski taşıyan gruplar için kaldırılması;
- ✚ Adli yardım sistemine ayrılan kaynağın artırılması ve sistemin dezavantajlı grupların haklarına duyarlı bir şekilde yeniden düzenlenmesi;
- ✚ Emniyet ve yargı kurumlarında görev alan bütün personelin ayrımcı tutum ve davranışlarda bulunmasını önleyecek eğitim programlarının tasarlanması ve uygulanması;
- ✚ Hak arama özgürlüğü ve adli yardımla ilgili üretilen materyallerin bütün engel gruplarının ihtiyaçlarına uygun hazırlanması;
- ✚ Adaletin tesisinden sorumlu kurumların binalarının farklı engel grupları için tamamen erişilebilir hale getirilmesi;
- ✚ İşitme engellilerin adliye ve karakollardaki bütün işlemleri sırasında işaret dili tercümanlarının bulundurulmasının zorunlu olması;
- ✚ Mülteci ve sığınmacıların adli sürecin her aşamasında tercüme hizmetine erişebilmeleri için gerekli önlemlerin alınması;
- ✚ Geri gönderme merkezlerinin insan hakları standartlarına uygun hale getirilmesi, sivil ve bağımsız denetime açılması ve gözetim altındaki sığınmacılarla mültecilerin avukata erişimlerinin sağlanması;
- ✚ Özellikle mültecilerin yoğun yaşadığı illerdeki Baroların, mültecilerin adli yardıma erişimini teşvik edecek faaliyetler planlayıp uygulaması;
- ✚ Yukarıda sıralanan bütün önerilerin etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için ayrımcılıkla mücadele alanında çalışan hak temelli sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılması.